

ЦААЗААР АВАХ ЯЛААС МОНГОЛ УЛС ТАТГАЛЗСАНААР ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД ҮҮСЧ БОЛЗОШГҮЙ СӨРӨГ ХАНДЛАГА

*ДХИС-ийн ШШГС-ийн Аюулгүй байдал, харуул
хамгаалалтын тэнхимийн эрхлэгч, докторант, хошууч
Б.Нямгомбо*

Ялын дээд хэлбэр болох цаазаар авах ял нь төр, хууль цааз анх үүссэн тэр цаг үеэс нийгэмд бий болж, одоог хүртэл агуулга, хэлбэрийн хувьд хэрэглэгдэн ирсэн бөгөөд “цаазаар авах ял” гэсэн нэрийг Монголын төр, хууль цаазны түүхэнд “амийг авах” буюу “амийг нь аваачих” гэсэн томъёоллоор хэрэглэж иржээ.

Мөн төрийн эртний хууль тогтоомжид “алах”, 1926 оны “Хууль цаазны бичигт “буудан алах” гэж томъёолсон бол түүнээс хойшхи хууль тогтоомжид “цаазаар авах” хэмээн нэрлэх болсон байна. Гэвч судлаач миний зүгээс Монгол Улс түүхэн хөгжлийнхөө явцад цаазаар авах ялыг хэрэглэж байсан түүхэн уламжлал талаас бус энэ ялаас татгалзах талаар хууль тогтоох эрх бүхий байгууллагаас авч хэрэгжүүлж байсан бодлого шийдвэр, түүний хэрэгжилт, үр нөлөөний талаар та бүхэнтэй асуудал дэвшүүлэн санал солилцохоор зорьсон юм.

Монгол Улсын хууль тогтоох байгууллага түүхэн хугацааны явцад цаазаар авах ялыг халах асуудлыг нэг бус удаа авч хэлэлцэж байжээ.

АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн 1953 оны 8 дугаар сарын 05-ны өдрийн 93 дугаар зарлигт “БНМАУ-д дагаж шийтгүүлэн байгаа хуулиудаар тогтоосон алах ялыг хэрэглэхгүй болгож” цаазаар авах ялыг бүрэн халж байсан түүхэн уламжлал байх бөгөөд 1991 онд Улсын Бага Хурлаар цаазаар авах ялыг халах тухай хуулийн төслийг хэлэлцэж байсан ажээ.

Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагаас дэлхийн нийт улс орнуудыг цаазаар авах ялаас татгалзахыг уриалж, 2007 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдөр 62/149 дугаар анхны тогтоолыг баталсан бөгөөд энэ асуудлаар 2008 оны 12 дугаар сарын 18-ны А63/430 дугаар хоёр дахь тогтоолоо баталсан байна.

НҮБ-аас баталсан “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”-ыг Монгол Улс 1974 онд соёрхон баталсан. Энэ пактын 6 дугаар зүйлд “Хүн бүр амьд явах салшгүй эрхтэй. Энэ эрхийг хуулиар хамгаална, хэний ч амь насыг дур мэдэн бусниулж болохгүй” гэж заасныг хэрэгжүүлэх, НҮБ-ын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэн цаазаар авах ялыг эрс буруушаан, энэ ялаас татгалзахыг гишүүн орнууддаа байнга сануулсаар байгаа уриалгыг Монгол Улс олон улсын жишгээр дэмжсэн бөгөөд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж 2010 оны 1 дүгээр сард Улсын Их Хурлын Нэгдсэн хуралдаанд “Хүний эрх, эрх чөлөөт байдлын эрхэм дээд шалгуур бол түүний хэрэгжилт бүрэн байхад оршино. Иймээс Монгол улсын төр, цаазаар авах ялын тухай бодлогоо хожимдсон ч гэсэн эргэж харах хэрэгтэй. Учир нь дэлхийн улс орнуудын бараг дийлэнх олонхи нь цаазаар авах ялаас татгалзах замыг сонгожээ. Бид ч энэ замд нэгдэх ёстой. Ардчилсан Монголын зам ариун, цусгүй байх ёстой” гэж цаазаар авах ялын талаарх өөрийн байр сууриа илэрхийлж, цаазаар авах ялыг хэрэглэхгүй түдгэлзэж байгаагаа мэдэгдсэн.

Өнөөдөр Европ тивийн 42 орноос 40 оронд цаазаар авах ялыг хэрэглэхийг зогсоож, цаазаар авах ялаас 1 улс албан ёсоор түтгэлзсэн, Африк тивийн 43 орноос 18 улс цаазаар авах ялыг бүрэн халж, 11 улс цаазаар авах ялыг хэрэглэхгүйгээ мэдэгдэж түдгэлзсэн, Латин Америкийн 18 орноос 14 улс цаазаар авах ялыг халж, хүний эрх, эрх

чөлөөг дээдэлсэн улс болохоо батлан харуулжээ

Монгол Улсын түүхэнд шүүх алдаа гаргаж гэм буруугүй хүнд цаазаар авах ял оногдуулж байсан баримт цөөнгүй байдаг. Тухайлбал: 1930-аад оны үед болсон улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэж, шүүх, шүүхийг орлон ажилласан тусгай комисс, онцгой бүрэн эрхт комиссын шийдвэрээр цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн жирийн иргэн, лам хуврага олон мянган хүний хэргийг шүүх өнөө хэр нь хянан хэлэлцэж, цагаатгаж, хуулийн дагуу нөхөн олговор олгож байна.

Иргэн Ч.Эрдэнэ-Очирыг бусдыг санаатай алсан гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэж үзэж Эрүүгийн хуулийн 86 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “Е”-д зааснаар анхан шатны шүүх түүнд 1996, 1997 онуудад цаазаар авах ял оногдуулж байсныг Улсын дээд шүүх тухай бүрд нь хянаж үзэж, нэмэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хийлгэхээр буцааж байсан бөгөөд сүүлд нь Улсын дээд шүүх 1998 оны 06 дугаар тогтоолоор түүнд оногдуулсан цаазаар авах ялыг 25 жил хорих ял болгон өөрчилж байжээ. Улсын дээд шүүх Ч.Эрдэнэ-Очирт холбогдох хэргийг дахин хянан хэлэлцээд 2002 оны 218 дугаар тогтоолоор хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, Ч.Эрдэнэ-Очирыг хорих газраас суллаж байсан байна.

Хэргийг шалгаж, шүүх хэрэгсэхгүй болгох хүртэл Ч.Эрдэнэ-Очирт 7 жил хоригдсон бөгөөд шүүх түүнд 18 сая төгрөгийн нөхөн төлбөр олгож байсан баримт байдаг.

Эрүүгийн хариуцлага нь иргэн, нийгмийн гэмт халдагаас хамгаалах, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, хүмүүжүүлэх, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилготой бөгөөд “цаазаар авах ял” нь энэ зорилгыг хэрэгжүүлэхэд бодитой нөлөө үзүүлж байгаа эсэхэд эрдэмтэн, судлаачид харилцан адилгүй байр суурьтай байдаг. Тухайлбал: Монгол Улсын өнөөгийн эрүүгийн нөхцөл байдал хүндэрч, онц жигшүүртэй гэмт хэргүүд гарах, түүнчлэн шинэ төрлийн гэмт хэрэг болох хүн худалдаалах, мансуурах, сэтгэцийн эм хэрэглэх, борлуулах, тээвэрлэх болон мэдээллийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг ихсэх хандлагатай байгааг нуух учиргүй бөгөөд бага насны хүүхдийг хүчирхийлсэн, галдан шатаасан, хүний амь насыг хэрцгийгээр бүрэлгэсэн гэмт хэрэгтнүүдэд шүүх тохирсон ялыг оногдуулах “амийг амиар солих” гэсэн үзэл бодолтой хүмүүс байхад, зарим судлаачид онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүд зохих хариуцлага хүлээх нь зүйн хэрэг гэвч хохирогчийн ар тал уй гашууд автан харамсахын адил ялтных ч бас л гашуудна.

Энэ байдалтай холбогдуулан Олон улсын “Эмнести Интернешнл” байгууллага “хүний эрх, энэрэнгүй байдлын төлөө тэмцэхдээ мунхаг иргэд нэгийгээ алах, түүн дээр нь нэмж төрөөс аллага явуулах нь үнэхээр мулгуу явдал” гэж тодорхойлсонтой судлаач миний зүгээс санал нийлж байдаг.

Эндээс үзэхэд МУҮХ-ийн 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан “Хүн бүр амьд явах эрхтэй” гэж томъёолсныг тунгаан бодууштай.

Монгол Улс олон улсын жишиг хандлагын хүрээнд цаазаар авах ялаас татгалзаж байгаа нь:

- Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан “Хүний эрх, эрх чөлөөг эрхэмлэн дээдлэх, эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлоон хөгжүүлэх эрхэм зорилго”-ыг хэрэгжүүлэх;

- Монгол Улсын гадаад, дотоод дахь нэр хүнд үлэмж өсөх таатай нөхцөл байдал бий болох боломжтой;

- Хүний хамгийн үнэт зүйл болох амь нас буюу хүний амьд явах эрх хангагдах;

- Хууль хяналтын байгууллагаас гэм буруутай нь нотлогдож, тогтоогдоогүй байхад шүүх алдаа гаргаж гэм буруугүй хүнд цаазаар авах ял оногдуулсан тохиолдолд эргээд засч, залруулах боломжтой зэрэг чухал ач холбогдолтой. Гэвч цаазаар авах ялыг 30 жилээр хорих ялаар солих тохиолдолд түүнийг хаана, ямар орчин, нөхцөлд эдлүүлэх

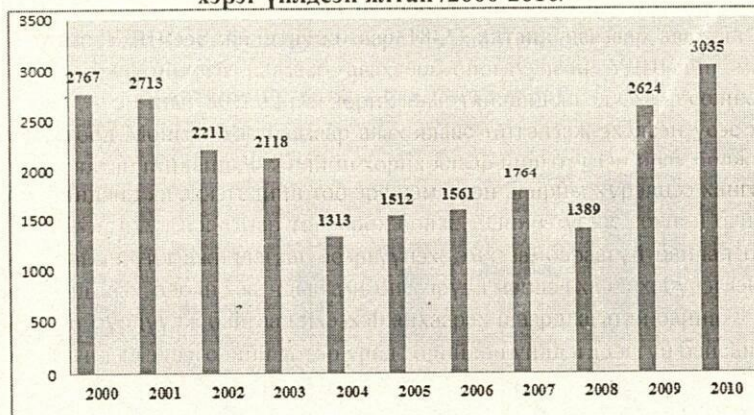
нь тодорхойгүйгээс хорих байгууллагад ялтны зүгээс үзүүлж болох сөрөг хандлага ямар байх талаар урьдчилан тооцоогүй байгаа нь өнөө үед анхаарах нэг асуудал болоод байна.

Тухайлбал: УДШ-ээс жилд дунджаар 18-23 ялтанд цаазаар авах ял оногдуулж Монгол Улсын Ерөнхийлөгч цаазаар авах ял оногдуулсан УДШ-ийн материалтай танилцаад жилд 3-5 ялтныг 30 жилийн хорих ялыг гянданд ял эдлэхээр солих тохиолдол практик бий бөгөөд Монгол Улс цаазаар авах ялаас татгалзаж эхэлсэн үеэс хойш жилд дунджаар 15-20 ялтан гянданд 30 жилийн хорих ялаар шийтгэгдэн ирэх болжээ.

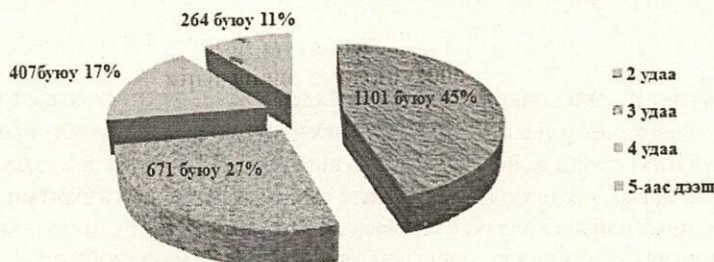
Энэ нь гянданд ял эдлэгсдийн тоо эрс нэмэгдэн байрны хүрэлцээ хангалтгүйгээс, рецидив гэмт хэрэгтнүүд нэг газар төвлөрөх болж, тэдний зүгээс зохион байгуулалттай хорих байгууллагын үйл ажиллагааг эсэргүүцэх, эмх замбараагүй байдал бий болгох, бусдыг барьцаанд авах, албан хаагчдын амь бие, эрүүл мэндэд халдах, бүлэглэн, зэвсэглэн оргох боломжийг бүрдүүлж байгаад ихээхэн анхаарах шаардлагатай байна.

Хорих ангид ял эдлэгсдийн дотор урьд төдийлөн үйлдэгддэггүй байсан хар тамхи, хүний наймаа, мэдээллийн аюулгүй байдлын болон мөнгө угаах гэмт хэрэгт ял эдлэх ялтны эзлэх хувь өссөн, түүнчлэн хэд хэдэн төрлийн гэмт хэрэг үйлдээд аль хөнгөн гэмт хэрэгт ял шийтгүүлэн бусад гэмт хэргээ нуун далдлах объект болгон, хорих газрыг ашиглах байдал байсаар байна. Төвлөрсөн 22 хорих ангийн 6754 ялтны дунд явуулсан судалгааг авч үзвэл:

Урьд ял шийтгэгдсэн хүмүүсээс дахин хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн ялтан /2000-2010/

Давтан гэмт хэрэг үйлдсэн ялтны тоо /хувиар/

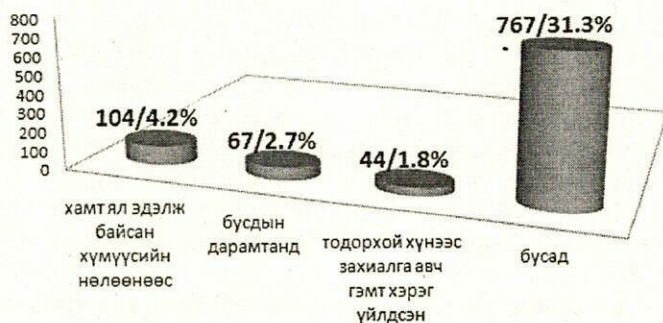

Дээрх судалгаанаас харахад улс орны нийгмийн эдийн засгийн хөгжлийн чиг

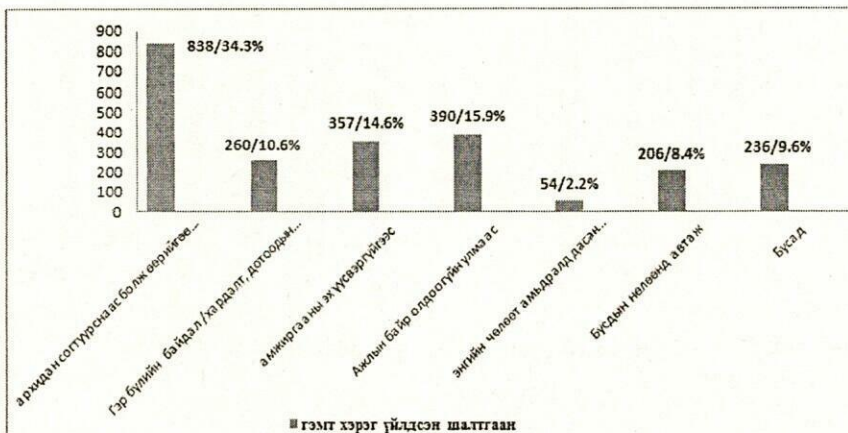
хандлагаа дагаад гэмт хэрэг үйлдэх этгээдүүд улам бүр бүлэг зохион байгуулалтын шинжид орж, үйлдлийн арга, сэдэл нарийсч эрүүгийн гэмт этгээдүүдийг бизнесийн нөлөө бүхий этгээдүүд хуулийн хэлтэст ажиллуулах нэрийдлээр өөрсдийн бизнесийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх, бусад нөлөөлүүлэхийг оролдох, захиалгаар гэмт хэрэг үйлдүүлэх тохиолдолд гарч эхлээд байна. Тухайлбал:

Бусдын нөлөөнд автаж гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан нөхцөл

■ бусдын нөлөөнд автаж гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан

Давтан гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан

■ гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан

Түүнчлэн онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, рецидив гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон этгээдүүд хорих байгууллагын өдөр тутмын хэвийн үйл ажиллагаанд өөрөө болон бусдаар нөлөөлүүлэхийг оролдох, өөртөө ашигтай шийдвэр гаргуулахыг эрмэлзэх, албан хаагчийг янз бүрийн аргаар эрхшээлдээ оруулахыг хичээх, харуул хамгаалалтын албан хаагчдын амь бие, эрүүл мэндэд халдах, хэл амаар доромжлох, харуул хамгаалалтын сул байдлыг ашиглан оргох гэх мэт үйлдэл байнгын буюу тасралтгүй шинжтэйгээр үйлдэгдсээр байна.

Хорих болон баривчлах ялаар шийтгүүлсэн ялтны тоо/2006-2011/

Эндээс хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын албан хаагчдын харьцаа, чанга, онцгой, гянданд ял эдлэгсдийн тоотой харьцуулж үзвэл: /Ойролцоогоор/

Өнөөдрийн байдлаар: Чанга, онцгой, гянданд 3800-4500 орчим ялтан 9 хорих ангид ял эдлэж байна. 1 хорих ангид 1 өдөр ойролцоогоор 9-12 албан хаагч 24-48 цагаар харуул хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэж байна. 350-450 гаруй ялтантай хорих ангид 1 харуул хамгаалалтын албан хаагч ойролцоогоор 70-90 ялтанд харуул хамгаалалтын хяналт тавьж байна. Эндээс үзэхэд Монгол Улсын хэмжээнд чанга, онцгой, гянданд хоригдож байгаа хүнд буюу онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, рецидив гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон 3800-4500 ялтанд 1 өдөрт 80-90 албан хаагч хяналт харуул хамгаалалтыг зохион байгуулж байна.

Энэ нь 3 буюу түүнээс дээш удаагийн ял шийтгэлтэй хүнд буюу онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, онц аюултай гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон этгээдүүдийн тоо нэмэгдэж, нэг газар төвлөрснөөр хорих байгууллага, албан хаагчдын амь бие, эрүүл мэндэд учирч болох аюул занал ямар түвшинд байгааг харуулж байна.

Эндээс дүгнэж үзэхэд:

Монгол улсын дотоодын дайсан болсон гэмт хэрэгтнийг нийгмээс тусгаарлан, болзошгүй гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага өнөөдөр хэвийн явуулж байгаа боловч цаашид шинэ төрлийн гэмт хэрэг болох хар тамхи, мансуурах бодис хэрэглэх, зөөвөрлөх, худалдан борлуулсан болон хүний наймаа, зохион байгуулалттай аллага, хүчирхийлэл, бэлгийн болон сэтгэцийн гаж зуршилтай этгээдүүдэд тавих хяналт, харуул хамгаалалт, тэдгээрийг ямар орчин нөхцөлд ял эдлүүлэх нь хорих байгууллагын үйл ажиллагаанд тулгарч буй бэрхшээл болоод байна.

Иймд дараах саналыг дэвшүүлж та бүхэнтэй хамтран санал солилцохыг зорьлоо.

- Цаазаар авах ялаас татгалзсан тохиолдолд ялын дээд хэмжээний нэршил /Онцгой ял/ 30 жил хорих гэсэн асуудлыг дэлхийн нийтийн чиг хандлагын хүрээнд хэлэлцэн эцэслэн тодорхой болгох,

- Онцгой ялаар шийтгүүлэгчдийн эдлэх эрх, үүрэг, сайшаал урамшил, сахилгын шийтгэл, ямар орчин, нөхцөлд ял эдлэх /нийтийн эсвэл камерын/ байх талаар тусгайлан хууль гаргах аль эсвэл “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-д дэглэмийн нэг төрөл болгон оруулж, шинэ хорих ангийг дэлхийн жишигт нийцүүлэн барих,

- Эрх зүйн хувьд ялын дээд хэмжээ 30 жил болсон тохиолдолд хорих ялын дээд хэмжээнд өөрчлөлт оруулах. Тухайлбал: Онцгой, гянданд ЭХ-ийн 91.2. зааснаар 25 жилийн хорих ялаар шийтгүүлсэн этгээд хорих ангид хүмүүжих явцдаа орчин нөхцөлдөө дасан зохицож чадахгүй байдал, ялтнуудын дарамт шахалтаас болж сэтгэл зүйн хувьд

хорих ангид ямар ч гэмт хэрэг үйлдсэн 5 жил нэмүүлнэ гэсэн хандлага их болж хорих ангийн нөхцөл байдал хүндэрнэ. Иймд Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах замаар хорих ялын дээд хэмжээ, онцгой ялын дээд хэмжээний ялгаа заагийг тодорхой болгох,

- Шинэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг тусгайлан хорих, тэдгээр этгээдүүд, шинэ төрлийн гэмт хэргийн талаар албан хаагчдын мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэх. Тухайлбал: хар тамхи, мансууруулах бодис, хортой химийн бодис /цианит натри, нитридийн давс, мөнгөн ус гэх мэт/ хэрэглэсэн хэргээр давтан ял шийтгүүлж эхэлсэн бөгөөд хар тамхины ургамлын төрөл, хорих ангийн хашаанд ургаж буй эсэх, хэрэглэсэн үед хүний оюун ухаанд гардаг өөрчлөлтийн талаар тус байгууллагын албан хаагч ямар ч төсөөлөлгүй байна.

- Хорих байгууллагын хяналт, харуул хамгаалалтанд ашиглаж байгаа техник хэрэгслийг шинэчлэх, харуул хамгаалалтын албан хаагчийг аль болох ялтанд зайнаас хяналт тавих механизмыг бүрдүүлэх

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь өмнөө тавьсан зорилтоо амжилттай хэрэгжүүлэн, алба нэгжийн үйл ажиллагаа хэвийн зохион байгуулагдаж байгаа боловч, энэхүү илтгэл нь судалгааны түвшинд асуудал дэвшүүлсэн материал учир холбогдох санал, шүүмж нь судалгааны ажлын үр дүнд тус дэм болох тул та бүхэн E-mail: nyamgom-bo_3@yahoo.com хаягаар өөрийн санал бодлоо хуваалцахыг хүсье.